

Geliş Tarihi : 12.05.2020
Kabul Tarihi: 23.06.2020

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XX/Özel Sayı (2020), ss. 161-186.

27 MAYIS DÖNEMİ'NDE TOPLUMSAL ALGI İNŞASI VE CEMAL GÜRSEL'İN SANSÜRLENEN MEKTUBU

Mithat Kadri VURAL*

Öz

Yassıada belgelerinin tasnif edilip araştırmacılara açıklanmasıyla birlikte; yıllardır dile getirilen söylentilerin ve iddiaların gerçek olduğu, 3 Mayıs 1960'da dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazmış olduğu mektubun darbeden hemen sonra bizzat Gürsel tarafından değiştirilip sansürlendiği ortaya çıkmıştır. Cemal Gürsel mektubunda hükümete yönelik tedbir önerilerini sıralarken ilk olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifa edip yerine Başbakan Adnan Menderes'in geçmesini talep etmektedir. Ancak 27 Mayıs'taki müdahalenin ardından mektuptaki Adnan Menderes ile ilgili olumlu ifadelerin darbenin ve Cemal Gürsel'in meşruiyeti açısından sıkıntı yaratacağı düşünülmüş ve mektup Adnan Menderes ile ilgili ifadeler çıkarıldıktan sonra kamuoyuna açıklanmıştır. Sansürlenmiş mektup aynı zamanda darbenin gerekçesi olarak sunularak toplumsal algının inşasında rol oynadığı gibi Yassıada mahkemesinin gündemine de taşınmıştır.

Söz konusu bu çalışma "mektup olayını" merkeze koyarak 27 Mayıs askeri yönetiminin darbeye meşruiyet sağlama adına Adnan Menderes ve Demokrat Parti iktidarını itibarsızlaştırma çabalarında hangi noktaya kadar gidebildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mektup, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Cemal Gürsel, Yassıada Mahkemeleri.

SOCIAL PERCEPTION BUILDING AND CEMAL GÜRSEL'S CENSORED LETTER IN THE 27 MAY PERIOD

* Dr., Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (mithat.vural@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-3900-7109).

Abstract

With the classification of Yassıada documents and disclosure to researchers, the rumors and claims that have been expressed for years, that the letter that Cemal Gürsel, the Commander of the Land Forces of that time, wrote to Ethem Menderes, Minister of National Defense, on 3 May 1960 was changed and censored by Gürsel himself right after the coup d'état turned out to be real. In this letter in question, while Gürsel lists the measures for the government, he first demands President Celal Bayar to resign and Prime Minister Adnan Menderes replace him. However, after the intervention on 27 May, it was considered that the positive statements about Adnan Menderes in the letter would cause problems in terms of legitimacy of the coup and Cemal Gürsel, and it was announced to the public after the expressions about Menderes were removed. The censored letter was also presented as the rationale for the coup and played a role in the construction of social perception, and brought to the the agenda of the Yassıada court.

This study, by putting this "letter event" at the center, aims at revealing to what point the 27 May junta administration could go on disreputation efforts for Adnan Menderes and the Democrat Party in order to legitimize the coup d'état.

Keywords: Letter, 27 May, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Cemal Gürsel, Democrat Party, Yassıada.

Giriş

27 Mayıs, 12 Eylül ve 28 Şubat'tan farklı olarak emir komuta zinciri dışında gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar ordu içindeki cunta faaliyetlerinin 1955 yılına kadar geri gittiği bilinse de müdahaleye giden süreçte son derece plansız ve programsız bir görüntü karşımıza çıkmaktadır. Darbecilerin 1955'ten beri tek motivasyonları Demokrat Parti iktidarını devirmek olduğundan çok farklı siyasi noktalarda bulunan birçok unsur yan yana gelebilmiştir. Hatta daha sonra ortaya çıkan fikir ayrılıklarında da görüldüğü gibi darbe sonrası için üzerinde uzlaşmış bir yol haritası darbecilerin ellerinde yoktur.

Darbe sürecinde Samet Kuşcu'nun ihbarıyla ortaya çıkan 9 Subay Olayı ile iki yıldır faaliyette olan teşkilat dağılma noktasına gelir. Ancak bir süre sonra kendilerine karşı harekete geçilmediğini gören ordu içindeki darbeciler yeniden örgütlenme çabasına girerler. Yeniden örgütlenme sürecinde Sadi Koçaş ismi dikkat çekmektedir. Koçaş; müdahale için üst rütbeli bir general arayışına giren cunta yapılanmasının dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı olan Necati Tacan'ı ikna etmesinde önemli rol oynayacaktır. Ancak kısa bir süre sonra Tacan'ın beklenmedik ölümü bütün planları alt-üst eder¹. Hemen akabinde Sadi Koçaş, kişisel çabalarıyla Tacan'ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı olan Cemal Gürsel'e konuyu açarak kabul etmesini sağlar. 1959 yılının Şubat ayında Batı Almanya'da bir NATO manevrası sırasında Koçaş konuyu Cemal Gürsel'e açar:

1 "27 Mayıs'ın Gerisindeki 5 Yılın Hikayesi", Hazırlayanlar Ömer Sami Coşar-Abdi İpekçi, *Milliyet*, 10 Haziran 1962.

"Sayın orgeneralim memleketi kurtarmak için çalışıyoruz. Ve size durumu anlatmak üzere arkadaşlar tarafından görevlendirildim için şimdi açıkça sormaya çalışacağım bize baş olur musunuz Paşam?"².

Cemal Gürsel'in ikna edilmesiyle birlikte harekete geçilir, Koçuş'un önerisiyle Gürsel, Kara Kuvvetleri Erkan Şubesi'ne 27 Mayıs darbesi sırasında kilit bir rol oynayacak olan Osman Köksal'ı atar. Darbecilerden Suphi Karaman; Osman Köksal'ın şube müdürlüğüne atandığı haberinin kendisine Koçuş tarafından mektupla iletildiğinde, Koçuş'un durumu ayarladığını, mekanizmanın kurulduğunu ve işlemeye başladığını anladığını söyleyecektir³. Dolayısıyla 9 Subay Olayı'ndan sonra iyice dağılan ordu içindeki darbeci yapılanma Cemal Gürsel'in desteğiyle hızla güçlenerek müdahale gücü bulacak kadar yayılacaktır.

Ancak beklenmedik bir şekilde hükümet tarafından, 15 Temmuz 1960'da emekli olacak olan Cemal Gürsel'in izne çıkarılması bütün planları bozar. Gürsel, 3 Mayıs sabahı makamına girdiğinde masasının üzerinde, kendisine talep ettiği iznin verildiği bildiren bir yazı bulur. Suphi Karaman, Osman Köksal ve Alpaslan Türkeş hemen Cemal Gürsel yanına giderek kendisinin ayrılmaması gerektiğini hatta "ihtilali" hemen başlatabileceklerini söyler⁴.

Öte yandan darbeciler Cemal Gürsel izne ayrılıp Ankara'dan uzaklaştığından itibaren yeni lider arayışına girerler. Önce Orgeneral Fahri Özdilek ile irtibata geçilir, ancak Özdilek, Muzaffer Yurdakuler'in teklifini geri çevirir. Bunun üzerine Cemal Madanoğlu ismi gündeme gelir, her ne kadar Madanoğlu temkinli davranarak mutlaka rütbeli bir generalin de işin içinde olması gerektiğini devamlı olarak vurgulasa da 14 Mayıs'ta örgüte katılmayı kabul eder⁵. Bu isimler dışında darbeciler Tuğgeneral Rafet Yıldırım ile de temas kurarlar, ancak Yıldırım teklifi kabul etmesine rağmen kısa süre sonra Londra'ya gider. Bu arada Cevdet Sunay'ın da kapısı çalan darbeciler ret cevabı alırlar. Müdahaleden kısa süre önce 3. Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala'nın açık bir şekilde eğer darbenin başında bir general olmazsa müdahale edeceğini söylemesi üzerine darbe sabahı özel bir uçakla Cemal Gürsel İzmir'den Ankara'ya getirilerek işin başına en azından darbe günü şekilsel olarak geçirilir. Hatta darbe bildirisinin altına kimin imzasının atılacağı konusu gündeme geldiğinde Tümgeneral Cemal Madanoğlu ismi küçük gelir diye "Türk Silahlı Kuvvetleri" imzası kullanılır. Cemal Gürsel'de henüz Ankara'ya gelmediği için onun ismi de kullanılmaz⁶. Ancak Ankara'ya indikten sonra Gürsel imzalı bildiri okunabilmiştir.

2 "Bir İhtilal Daha Var", Hazırlayan Fikret Bila, *Milliyet*, 30 Ağustos 1986.

3 Suphi Karaman, "30 Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1990.

4 "27 Mayıs'ın Gerisindeki 5 Yılın Hikayesi", Hazırlayanlar Ömer Sami Coşar-Abdi İpekçi, *Milliyet*, 20 Haziran 1962.

5 "27 Mayıs'ın Gerisindeki 5 Yılın Hikayesi", Hazırlayanlar Ömer Sami Coşar-Abdi İpekçi, *Milliyet*, 22 Haziran 1962.

6 Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yay., İstanbul, 1991, s. 188.

Milli Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı yıllar sonra bu durumu itiraf edecektir: “Biz 27 Mayıs’ta ihtilali yaptık, fakat 28 Mayıs’ta ne yapacağımızı bilmiyorduk. Zira biz ihtilali, 27 Mayıs için planlamıştık”⁷. Cemal Madanoğlu darbe sabahı biraz da o kargaşa içinde üniversiteyi devreye sokmayı akıl eder: “İçimde bir ışık çaktı sanki ‘tamam’ dedim, ben şimdi profesörleri çağırırım. Onlara o ihtilal heyecanı ile bir Kurucu Meclis kurdururum”⁸. Hemen apar topar bir liste hazırlanır ve listeye dahil edilen hocalar evlerinden alınarak Ankara’ya getirilir. Hocaların başında İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar vardır. Hocaları Ankara’da Cemal Madanoğlu beklemektedir, Sıddık Sami Onar hemen önerilerini sıralar. Önce bir İhtilal Komitesi kurulacak, Devlet reisi ve hükümet reisi komite içinden asker olacaktır. Böylece bundan sonraki sürecin nasıl yönetileceği üniversite hocalarının önerisiyle şekillenecektir. Hükümetin kurulması aşamasında bakanların isimleri belirlenirken de kafa karışıklığı söz konusudur. Cemal Gürsel sürece sonradan katıldığı için bir çok noktadan habersizdir. En sonunda her bakanlık için sabaha kadar en 4-5 ismin araştırılıp bulunması ve sivil bir hükümet kurulması kararlaştırılır. Bunların yanında iktidar unsurlarından hangilerinin tutuklanacağı ve nasıl yargılanacağı konusunda da darbeciler arasında bir belirsizlik vardır. Hatta Cemal Madanoğlu bazı Demokrat Partilileri serbest bırakınca devreye Sıddık Sami Onar ve üniversite heyeti girer. Hocaların itirazı üzerine salıverilen tüm Demokrat Partililer tekrar tutuklanırlar. Böylece darbecilerin kafa karışıklığı ve plansızlığı neler yapılması konusunda üniversite heyetine ciddi bir alan açıyor ve başta Demokrat Partililerin yargılanması olmak üzere DP aleyhine başlatılan siyasi propaganda konusunda “siviller” karar verici ve yönlendirici konuma yerleşiyordur. İlginç olan üniversite hocalarının darbecilerden daha heyecanlı ve hevesli oluşudur. İçlerinde Cemal Gürsel’i tebrik etmekle kalmayıp boynuna ve eline sarılanlar olacaktır.

1. 27 Mayıs Darbesinde Toplumsal Algının İnşası

27 Mayıs’tan hemen sonra darbe yönetimi müdahaleye meşruiyet kaynağı yaratmak için yoğun bir propaganda çabasına girişmiştir. Mehmet Ö. Alkan’ın da altını çizdiği gibi 27 Mayıs dönemi siyasi propaganda açısından son derece “başarılı” bir dönemdir. Bu dönemde basın, radyo, afiş, plak, kitap, kitapçık, pul, ilk gün zarfı, hatıra yüzük, vinyet, dergi, olmak üzere çok sayıda propaganda aracı şaşırtıcı bir ustalıkla kullanılmıştır⁹. Bu bağlamda kamuoyunu en fazla meşgul eden meselelerden biri “hürriyet şehitleri” olarak gösterilen ve üniversite olaylarında hayatını kaybettikleri iddia edilen öğrenciler olmuştur. 27 Mayıs’ta darbe yönetimi özellikle üniversite gençliği ve aydınlar arasında

7 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 25.

8 Mehmet Ali Birand, *a.g.e.*, s. 207.

9 Mehmet Ö. Alkan, “27 Mayıs Darbesi ve Siyasi Şehitlik Mertebesinin İcadı”, *Osmanlı’dan Günümüze Darbeler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2016, s. 143.

toplumsal taban bulmak ve meşruiyetini buradan üretmek için bir taktik olarak “siyasi ve hürriyet şehidi” mertebesini icat etme yoluna gitmiştir. Darbenin ilk günlerde kamuoyu motivasyonu bu konu üzerinden üretilmiştir. Hatta bu gençlerin Demokrat Parti iktidarına karşı Atatürk yolunda öldükleri fikrinden hareketle Atatürk'ün yanına gömülmeleri gerektiği ortaya atılmıştır¹⁰.

Açıkçası 27 Mayıs sabahı darbe yapanlar, darbenin nedenlerini topluma sunma konusunda yeteri kadar düşünmemişlerdi. “İhtilalin mantığını” topluma sunacak ve toplumsal meşruiyet sağlayacak propaganda faaliyetlerine gereksinim duyuldu ve “hürriyet şehitleri” mevzuu tam da bu noktada darbe yönetimine ve destekçilerine işlevsel bir alan sunuyordu. Hayatını kaybettiği ileri sürülen öğrencilerin mezarları bulunmadan İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Anayasa Kurulu Başkanı olan Sıddık Sami Onar, hayatını kaybeden öğrencilerin üniversite bahçesine defnedileceklerini açıkladı¹¹. Ancak üniversite olaylarında Turan Emeksiz dışında hayatını kaybeden öğrenci olmamıştı, söylentilere göre ise daha birçok öğrenci öldürülmüş ve Demokrat Parti hükümeti tarafından cesetler ortadan kaldırılmıştı. Darbeden sonra gazetelerde öğrencilere ait olduğu ileri süren cesetlerin “Buzhane ve Çukurlarda” bulunduğu dair haberler çıkmaya başladı. Haberlerde aktarılanlara göre, cesetler İstanbul ve Ankara’da Et Balık Kurumu buzhanelerinde bulunmuştu, haberin kaynağı ise bir Milli Birlik Komitesi üyesi bir albaydı¹². Aynı dönemde gazetelerin ilk sayfalarında Et Balık Kurumu kombinalarından fotoğraflar eşliğinde “Şehit Cesetleri Kıyılıp Hayvan Yemi Mi Yapıldı?” şeklinde haberlere yer veriliyor, çocukları kayıp ailelerin müracaat etmeleri gerektiği çağrılarında bulunuluyordu¹³. Ancak bir türlü öldürüldüğü iddia edilen öğrencilere ait mezarlara ulaşamıyordu. Bu konuda Emniyet Müdürlüğü bünyesinde kurmay subaylarla çalışan bir komisyon kuruldu. Hatta konuyla ilgili gelen ihbarları değerlendiren komisyon bir seferinde Merkezefendi mezarlığındaki üç mezarı açtırmış, çıkarılan cesetler otopsiye gönderilmiş fakat hiç bir ceset de kurşun yarasına rastlanmamıştı¹⁴. Mezarların bir türlü bulunamaması Milli Birlik Komitesi tarafından sık sık “sayın halkımızın ve idarecilerin bu husustaki bilgilerini resmi makamlara ulaştırmaları rica olunur” tarzında çağrıda bulunulmasına neden oluyordu¹⁵. Bu arada henüz daha cesetlerine ulaşamamış “hürriyet şehitleri” adına gazeteler anıt mezar dikilmesi için kampanyalar düzenliyordu.

Sonuç olarak üniversite olaylarında Turan Emeksiz dışında hayatını kaybeden öğrenci olmadığı anlaşıldığında 27 Mayıs darbesine giden süreçte ve darbe günü hayatlarını kaza sonucu kaybeden Ali İhsan Kalmaz, Nedim Özpolat, Ersan Özey ve Harp Okulu öğrencisi Gültekin Sökmen, Turan Emeksiz

10 Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 143.

11 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1960.

12 *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1960.

13 *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1960.

14 *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1960.

15 *Milliyet*, 10 Haziran 1960.

ile birlikte büyük bir törenle Anıtkabir'e defnedildi. Artık "Hürriyet Şehitleri Ata'nın Bağrında"ydı¹⁶. Böylece Demokrat Parti yönetiminin "gadrine uğramış" gençler sembolleştirilerek devrilmiş iktidarla gençler üzerinde hesaplaşma yoluna gidildi.

Bir diğer propaganda mevzuu ise Demokrat Partililerin 27 Mayıs'tan önce silah depoladıkları iddiasını taşıyan haberler olmuştu. 31 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde; "müfrit bazı DP'lerin silah deposu haline getirdikleri" Taşlıtarla ile Zeytinburnu gibi yerlerde 27 Mayıs'tan evvel 7 bin silah ve 900 asker elbisesi dağıtılmıştı¹⁷. Ayrıca Demokrat Parti'nin üniversiteleri dövmek için sivillerden oluşan bir milis gücü oluşturduğu, bunların sayısının da Ankara'da 1000'i aştığı yazılmaktaydı¹⁸.

Bunların yanında gazetelerdeki haberler göre eğer 27 Mayıs "ihtilali" olmamış olsaydı; korkunç bir istibdat rejimi kurulacak, CHP kapatılacak, üniversite Maarife bağlı bir yüksek okul haline getirilecek ve korkunç bir polis devleti kurulacaktı¹⁹. Cemal Gürsel eski iktidarın Harp Okulu'nu imha etmek için planlar hazırladığını ileri sürerek, Celal Bayar'ın "1500 Harbiyelinin imhasında hiçbir mahzur olmadığını" söylediğini iddia ediyordu²⁰. Gürsel'in iddiasına göre; Bayar'ın planı, 1500 Harbiyeliyi meydana toplayıp, bombalarla ve makineli tüfeklerle imha etmek ya da yürüyüşe çıkarıp yolda kurşundan geçirmektir.

Aynı dönemde uluslararası kamuoyuna dönük olarak bizzat Cemal Gürsel'in ağzından, müdahalenin yalnız Türkiye'yi değil aynı zamanda NATO müttefiklerinin sağ kanadını da kurtardığına dair beyanlarda bulunuldu. Ankara'daki kaynaklardan basına yansıyanlara göre Adnan Menderes, büyük kredi karşılığında Sovyet Rusya'ya hudut tadilatı teklif etmiş, hatta bu konuda Ardahan'ın Rusya'ya bırakılacağı hakkında bir vesikanın ele geçirildiği teyit edilmiştir. Öte yandan Menderes, Rusya'ya Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımdan daha büyük yardım yapması ve bunu devam ettirmesi halinde NATO emrindeki Türk silahlı kuvvetleri sayısında büyük çapta indirim yapma teklifinde de bulunmuş, ayrıca eski Başvekil Türkiye'deki NATO üslerini de peyderpey kaldırmayı vaat etmiştir²¹.

"Menderes'in Kasasında Şantaj Dosyaları Çıktı" başlığını taşıyan haberde ise "sâbık ve sâkıt Başbakan Adnan Menderes'in yıllarca beraber çalıştığı ideal arkadaşlarının yolsuzluklarını tespit ederek onları şantajla kendisine bağladığının" ortaya çıkarıldığı yazılmaktaydı. Habere göre bunların dışında Başvekilin kasasında çeşitli kadın eşyası ile müstehcen resim ve filmler de bulunmuştu.

16 Milliyet, 11 Haziran 1960.

17 Cumhuriyet, 31 Mayıs 1960.

18 Cumhuriyet, 25 Haziran 1960.

19 Cumhuriyet, 1 Haziran 1960.

20 Milliyet, 9 Haziran 1960.

21 Milliyet, 17 Haziran 1960.

Ayrıca Milli Birlik Komitesi basın bürosu kasada bulunan çok önemli vesikaların sâbıkların yargılanmaları esasında açıklanacağını ve sâkıtların “en can alacak noktalardan” vurulacağını müjdeliyordu²².

Toplumsal algının inşasında darbecilerin herhangi bir etik ve ahlaki kaygı taşımadıkları ve bu konuda herhangi bir sınır tanımadıkları ileri sürülen iddialara bakıldığında hemen anlaşılacaktır. Aslında toplumsal algıya yönelik operasyonun en büyüğü bizzat darbenin başındaki isim olan Cemal Gürsel tarafından gerçekleştirilecektir. 3 Mayıs 1960'ta kendisinin kaleme alıp Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e sunduğu mektup üzerinde müdahalenin hemen ertesinde büyük bir tahribata başvurarak, darbeye hukuksal gerekçe üretmekle kalmamış, aynı zamanda Adnan Menderes lehine Yassıada mahkemesinin önüne konulabilecek önemli bir delili ortadan kaldırmıştır. Böylece Adnan Menderes'in idamına giden sürecin önü açılmıştır.

2. Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e Yazdığı Mektup

1960 yılının Nisan ve Mayıs aylarında İstanbul ve Ankara'da öğrenci olaylarının yaşandığı, 18 Nisan'da TBMM kürsüsünden İsmet İnönü'nün “Eğer bu yolda devam ederseniz artık sizi ben de kurtaramam” şeklindeki çıkışını yaptığı, Meclis'teki siyasal gerginliğin sokaklara taşındığı bir atmosferde Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel Paşa, Alpaslan Türkeş'i makamına çağırıp eski harflerle kaleme aldığı bir mektubu uzatarak, “Bunu sana emanet ediyorum... gayet gizli kalmasını istiyorum. Bizim Emir Subayı Şerafettin var. O, güzel daktilo yazmasını biliyor. Senin odanda kapıyı içerden kilitle, bu mektubu ona yazdır, bana getir” talimatını verir²³.

Kara Kuvvetleri NATO şubesinin başında bulunan Kurmay Albay Alpaslan Türkeş; güvendiği bir isim olan Personel Şubesi Binbaşısı Şerafettin Bey'i odasına davet eder. Binbaşı Şerafettin yazı makinesinin başına geçer, odanın kapısı kilitlenir. Metnin yazımı tamamlandıktan sonra bizzat Türkeş tarafından Cemal Gürsel'e götürülür²⁴. Mektup üç nüsha yazılmıştır; imzalı üç nüshanın biri Gürsel'de kalacak, diğeri Ethem Menderes'e verilecek, son nüshayı ise Türkeş muhafaza edecektir²⁵. Cemal Gürsel mektubu bir zarfa koyarak Ethem Menderes'e sunmak üzere odasından ayrılır fakat Savunma Bakanı yerinde yoktur, bunun üzerine mektup müsteşar Salih Coşkun Paşa'ya teslim edilir.

22 Milliyet, 3 Temmuz 1960.

23 Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Yay., İstanbul, 1995, s. 102.

24 Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1993, s. 389.

25 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s. 325. Yazar; mektubun doğrudan Adnan Menderes yazıldığını düşünmemekle birlikte Gürsel'in ifadelerinden mektubun Başbakan hatta Cumhurbaşkanı'nun da bu mektupla karşılaşma ihtimali göze alınmıştır.

27 Mayıs darbesinden sonra gündeme gelecek, darbeciler tarafından müdahalenin dayanağı olarak gösterilecek ve Yassıada duruşmalarında defalarca tartışmaya konu olacak Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel İmzalı mektup şu ifadeleri içerecektir.

“Aziz Vekilim;

Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zatiâtilerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

Sayın Başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlar da benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de gene de görüşlerimin sizlere iblâğının zaruretine inanıyorum.

Muhterem vekilim; şu hakikati kabul etsek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini artırmış, ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim;

Bu ahvâl küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükunetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir.

Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zati her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst, makul zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3. İstanbul, Ankara valileri ve Emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Örfi İdare Kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin Ocak, Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece Vilayet merkezlerinde mümessiller bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri azami senede iki defa Vilayet merkezlerinde ve mahdut partililerle yapılmalıdır.

8. Mevâkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalıdır, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş, hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ordunun meseleleri süratle hal edilmelidir.

13. Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

14. Suiistimaller oluyor mu, bilmiyorum; fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyükleri memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulü kaldırılmalıdır.

Çok Muhterem Vekilim;

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle değildir.

Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arz ediyorum. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptığımız muhakkaktır, fakat bu da asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır.

Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kitalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri profesörleri ile beraber coplara ve kurşunlarla tedip etmesi feci bir şeydir.

O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kaniim. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz.

Sayın Vekilim; maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkârânedir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta partinizin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Derin ve sonsuz hörmetlerimi sunarım"²⁶.

26 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, (BCA) 10.9.0.0.90.276.3.

Mektuptaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Cemal Gürsel ile Ethem Menderes arasında ilişki özel bir hukuka dayanmaktadır. Cemal Gürsel, darbeden sonra basına Ethem Menderes ile aralarının pek iyi olduğunu, hemen hemen her akşam kendisine uğradığını ve uzun uzun konuştukları söyleyecektir²⁷. Gürsel'in belirttiğine göre mektup kaleme alınmadan bir gece önce de ikili bir araya gelmiştir. Hatta Gürsel'in böyle bir işe girişmesinin ikilinin ortak fikri olup olmadığı, mektubunun içeriğiyle ilgili Ethem Menderes'in önceden haberdar edilip edilmediği üzerinde durulması gereken noktaların başında gelmektedir. Doğal olarak mektuptaki taleplerden ön önemlisi ve en tartışılmalı birinci maddedir. Söz konusu madde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifa etmesi yerine ise Başbakan Adnan Menderes'in geçmesi gerektiğini önermektedir. Bunun nedeni ise Adnan Menderes'i "*her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna*", dolayısıyla bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönüllerinin alınmasında ve millete yeniden güven telkin edilmesinde etkili olacağı gösterilmiştir. Mektubun yazıldığı günlerde tüm ülkede muhalefetin asıl hedefinde Adnan Menderes olduğu düşünüldüğünde Gürsel tarafından sorunlarının kaynağı olarak Bayar'ın işaret edilmesi buna karşılık Menderes'in ise daha fazla siyasal sorumluluk alarak sorunların çözümü için adres gösterilmesi, mektup ve Cemal Gürsel üzerinde ciddi olarak durmayı gerektirmektedir. Mektubun bir istişare sonucunda mı ortaya çıktığı yoksa Gürsel'in bireysel fikri mi olduğu konusunda Şevket Süreyya Aydemir; en azından başkalarının yardım ve fikirleriyle birlikte kaleme alındığıyla ilgili bir belirti tespit edemediğini söyler²⁸.

Öte yandan mektubun yazıldığı günün akşamında Alpaslan Türkeş evinde istirahate çekildiği sırada Cemal Gürsel tarafından acil olarak çağrılır. Cemal Gürsel'in Namık Kemal Mahallesi'ndeki evine gittiklerinde, Gürsel tedirgin bir şekilde Milli Savunma Bakanı'nın kendisini çağırdığını söyler. Bakan'ın Cemal Gürsel'i tutuklama ihtimaline karşılık her türlü önlem alınır. Güvenlik önlemlerinden sonra Türkeş, Cemal Gürsel'i alarak Millî Savunma Bakanlığı'na götürür. Türkeş, eğer o gece Gürsel'i tutuklamaya yönelik bir teşebbüs olursa direneceklerini de belirtmiştir²⁹. Ethem Menderes görüşme sırasında Cemal Gürsel'e "*size izin vereyim İzmir'e gidin dinlenin siz bu kargaşanın içinde bulunmayın*" önerisinde bulunmuştur.

Görüşmeden çıktıktan sonra kendisini bekleyen Türkeş'e, Gürsel'in "*İzmir'e gidiyorum*" demesi üzerine Türkeş telaşlanarak; "*Aman Paşam arkadaşlar hazırlık yapıyor. Aşağı yukarı her şey tamamlanmış gibi... Aman Paşam bizi yalnız, yüzüstü bırakmayın*" diyecektir. Buna karşılık Gürsel ise "*arkadaşlara selam söyle bu şartlarda müdahaleye gerek yok*" diye cevap vermiştir. Gürsel'e göre iki parti arasında zıtlasma daha da artarsa, halk ikiye bölünür, vuruşma, çatışma baş gösterirse o zaman müdahale şartları oluşurdu³⁰. Bu izin, darbeci

27 Cumhuriyet, 9 Mart 1961

28 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, s. 327.

29 Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 103.

30 *A.g.e.*, s. 103.

subaylar tarafından, kendilerine karşı yapılan bir operasyon olarak yorumlandı. Gerekçesi ne olursa olsun, sonuç itibarıyla bu izinle, darbenin lideri olması tasarlanan Cemal Gürsel'in ordu ile ilişkisi bitiyordu. Bu durum darbecilerde paniğe yol açıyorsa da kısa süre içinde yeni lider arayışları başladı³¹.

Mektup dışında Cemal Gürsel, izne ayrılırken orduya yönelik de bir veda mesajı yayınladı. *"Her şeye rağmen ordunun ve taşıdığınız üniformanın şerefini daima yüksek tutunuz. Şu sırada memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden kendinizi korumanın bilin. Ne pahasına olursa olsun politikadan katiyen uzak kalınız. Bu sizlerin şerefi, ordunun kudreti ve memleketin kaderi için hayati ehemmiyete haizdir. Bütün gayretinizi memleket müdafaası için lazım olan kudretinizi artırmaya ve onu en yüksek dereceye çıkarmaya hasrediniz. Sizlere inanıyor, son er'den en büyük kumandanlara kadar cümlelerinizi derin saygı ve sevgi hisleriyle selamlıyorum"*³².

İlginç ve düşündürücü olan ise bütün bu ifadelerin 24 gün sonra darbe yapmayı düşünen birinin kaleminde çıkacak gibi görünmemesidir. Cemal Gürsel, açıkçası silahlı kuvvetler mensuplarına *"Ne pahasına olursa olsun politikadan katiyen uzak kalınız"* diye öğüt vermekte ordu ile olan bütün bağını kopararak emeklilik günlerini geçirmek için İzmir Karşıyaka'daki evinin yolunu tutmaktadır.

Cemal Gürsel, 27 Mayıs müdahalesi olmasıydı, emeklilik günlerini İzmir Karşıyaka'da basit bir bahçe merakı ve komşuları ile basit kâğıt oyunları ve akşamcılıkla geçirmeyi planlamaktadır³³. Ancak 27 Mayıs darbesiyle Demokrat Parti iktidarı devrilecek, Gürsel'in mektubunda halkın çoğunluğunun sevgisine mazhar olduğu için Cumhurbaşkanı olması önerilen Adnan Menderes tutuklanacaktı. Daha da ötesi darbe yönetimi kendi meşruiyetini Menderes'in "diktatör" olduğu iddiasına dayandırmakta ve bu doğrultuda yoğun bir propaganda faaliyetine girişmektedir. Dolayısıyla Cemal Gürsel; bir örneği Ethem Menderes de bulunan ve onun aracılığıyla Başvekil Adnan Menderes'in eline geçme veya en azından içeriğinden haberdar olma olasılığına karşılık 27 Mayıs'tan hemen sonra harekete geçti. Çünkü mektubun orijinal haliyle kamuoyuna yansması hem Cemal Gürsel'in liderliği hem de darbenin meşruiyeti açısından ciddi sıkıntılara yol açabilirdi. Nitekim mektubun orijinali yayınlanmadan Cemal Gürsel mektubun içeriğinde önemli değişiklikler yaptıktan sonra kamuoyuna mektubu ilan etti. Alpaslan Türkeş'e de göre de mektup o günün şartlarında orijinal şekliyle yayınlanamazdı, Menderes ve öteki Demokrat Parti erkânı tutuklanmıştı. Milli Birlik Komitesi'nin pek çok üyesi CHP ve İsmet Paşa ile irtibat halindeydiler. Dolayısıyla mektubun olduğu gibi yayınlanmasına izin vermezlerdi³⁴.

31 Anıl Vareel, "Darbe'nin Yarattığı Lider: Cemal Gürsel", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 141.

32 "Hürriyet Mücadelemiz 27 Nisan-27 Mayıs", *Milliyet*, 6 Haziran 1960.

33 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, 3. Baskı, 1985, İstanbul, s. 323.

34 Turgut, *a.g.e.*, s. 100.

Türkeş'in aktardıklarına göre Cemal Gürsel kendisini çağırılmış, mektup üzerindeki değişikliği bizzat kendisi yaptıktan sonra "bu şekilde basına verilsin" demiştir³⁵. Türkeş mektubun yeni şeklini Özel Kalem Müdürü Mehmet Geylangil'e daktilo ettirip basına vermiştir. Mektup aynı anda radyoda okunmuş, 12 Temmuz 1960 tarihinde de resmî gazeteden yayınlanmıştır³⁶. Ayrıca Türkeş mektup üzerindeki değişikliği daktilo ettirdikten sonra "Neşredilmek üzere Cemal Paşa tarafından kendi el yazısı ile rötuş yaparak matbuata verdiği mektup, 9.6.1960 AT" notunu düşerek, mektubu yıllarca kendi arşivinde saklamıştır. Alpaslan Türkeş'in belirttiğine göre mektubun aslından kendisinin dışında kimsenin haberi yoktur.

14 Haziran 1960 tarihli gazeteler "Gürsel'in Ethem Menderes'e İkaz Mektubu Dün Açıklandı" haberleri ile çıkar. Haberlere göre; Gürsel, 3 Mayıs'ta Kuvvet Komutanı sıfatıyla yazdığı mektupta hükümete alınması gereken tedbirleri göstermiştir. Mektupta, memleketin içinde bulunduğu buhranlı durumdan kurtarılması için tavsiyelerini bildirmektedir³⁷.

İlginç olan ise söz konusu mektubun hükümete yönelik bir muhtıra olarak sunulurken, 27 Mayıs sürecinin en önemli yazılı belgelerinden biri olarak kabul görmüş, nitekim 27 Mayıs darbesinden sonra kamuoyu nezdinde askeri müdahalenin hukuki dayanağına dönüşmüştür. Bu bağlamda mektubun orijinalinin ortaya çıkması 27 Mayıs darbesinin sebeplerinden ve hukuki dayanaklarından birinin geçersizliğini ortaya koyacaktır.

Mektubun yeni haline bakıldığında ise birçok noktada değişiklik yapıldığı görülür. Hemen başında "Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak" ifadesinin Gürsel açısından sıkıntı yaratacağı düşünülmüş olmalı ki yeni metinde "Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında" olarak yeniden düzenlenmiştir.

Mektuptaki en önemli değişiklik tabii ki Cemal Gürsel'in alınması gereken tedbirleri saydığı ilk kısımda yaşanmıştır. Orijinal metinde yer alan; "Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir" ifadesinde Menderes ile ilgili kısım tümünden metinden çıkarılmış buna karşılık ise Bayar ile ilgili orijinal metinde olmayan ifadeler eklenmiştir. Başka bir deyişle mektup sansürlenerek Adnan Menderes ile ilgili kısım çıkarılmış, "Cumhurbaşkanı istifa etmelidir" kısmı korunarak Bayar ile ilgili olarak; "Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır" hükmü dahil edilmiştir. Böylece bir yandan Cemal Gürsel'in darbeden 24 gün önce Adnan Menderes ile ilgili son derece

35 Turgut, a.g.e., s. 100.

36 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10549.pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2020)

37 Milliyet, 16 Haziran 1960..

pozitif hislerinin kamuoyu tarafından öğrenilmesi engellenmiş diğer yandan ise metindeki anlamsal bütünlüğü bozmamak için Cumhurbaşkanı'nın neden istifası gerektiğine dair gerekçe metne sokulmuştur.

Maddeler halinde yazılan bazı tedbir önerilerinin yerleri değiştirilirken bazıları da yeni metinden çıkarılmıştır. Orijinal metinde "*Partilerin Ocak, Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece Vilayet merkezlerinde mümessiller bulundurulmalıdır*" ve bununla ilişkili olan "*Parti faaliyetleri azami senede iki defa Vilayet merkezlerinde ve mahdut partililerle yapılmalıdır*" şeklindeki talepler büyük ihtimalle Cumhuriyet Halk Partisi'ni de ilgilendirdiği için mektubun yeni halinde yoktur. Bundan dolayı mektubun ilk halinde alınması istenen tedbirler 15 madde olarak sıralanmış iken yeni metinde 13 maddeye düşürülmüştür.

Ayrıca yeni metinde mektubun iktidara yönelik bir muhtıra hüviyetine bürünmesi için bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Örneğin metne "*iyi düşününüz, iyi hareketler yapınız*" ifadesi eklenmiştir. Yine ilk metinde "*talebeleri profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi feci bir şeydir*" cümlesindeki vurgu yeterli görülmemiş olacak ki "*dünyada görülmemiş feci bir şeydir*" ifadesiyle güçlendirilme yoluna gidilmiştir.

Yine bu doğrultuda "*O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kaniim*" şeklindeki ifade de vurgu güçlendirilmiş ve "*memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniim*" şekline dönüştürülmüştür. Son cümlede ise önerilen tedbirlerin "*memleket için, millet için, hükümet ve hatta partinizin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır*" ifadesindeki "*partinizin selameti*", "*partinizin kurtarılması için*" şeklinde değiştirilmiştir.

En sonunda ise "*Derin ve sonsuz hörmetlerimi sunarım*" cümlesi fazla "itaatkâr" ve samimi bulunmuş olmalı ki sadece "*Saygılarımla*" şekline büründürülmüştür.

3. Yassıada Duruşmaları'nda Mektup Meselesi ve Adnan Menderes

Cemal Gürsel'in darbeden önce kaleme alıp Ethem Menderes'e verdiği mektup Yassıada'da, Demokrat Partililerin yargılanması sırasında da gündeme getirilir. İlk olarak bizzat Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından mektuptan söz edilmesi, yargılama sırasında başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Partililere karşı mektubun bir hukuki delil veya savcının iddialarına dayanak oluşturma çabasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle Yassıada'daki mahkeme heyeti de darbenin meşruiyetini sansürlenerek değiştirilen mektupta aramaktadır.

14 Şubat 1961 tarihindeki 4. oturumda Mahkeme Başkanı Salim Başol, Ethem Menderes'e "*Orgeneral Cemal Gürsel size bir mektup yazmış, 3.5.1960 tarihli*

bu mektup inkılaptan sonra radyoda yayınlandı ve umumi efkara bildirildi. Resmî gazetesinin 12 Temmuz 1960 tarihli ve 10549 sayılı nüshasının son sahifesinde ilan edilmiştir, neşredilmiştir. Bu mektubu aldınız mı?" diye sormuştur.

Şahsına hitaben yazıldığını belirttiği mektubu aldığını ifade eden Ethem Menderes, mektubu metni ve muhtevası itibarıyla açıklamayı, sinirlerin çok gergin, atmosferin bozuk olduğu ve hadiselerin arka arkaya geldiği bir dönemde mahzurlu gördüğünü söyler: "Fakat mektuptaki tekliflerden birinci maddesine ben vasıta olacak durumda değildim, ancak Başvekile arz edebilirdim. Başvekile; ayaküstü, Gürsel'den böyle bir mektup gelmiş olduğunu söyledim. Neler var dedi. Birkaç maddesini kendisine söyledim".

Mahkeme başkanının "Ayaküstü?" diye vurgulaması üzerine Ethem Menderes özellikle birinci madde ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklama yapar. "Birinci madde çok mühimdi. Onun üzerine sustu; adeta lisan haliyle, şimdilik bunun üzerinde durmanın zamanı gelmediği gibi, lisan haliyle bir ifade hissettim. Fakat diğer maddeler üzerinde, hepimizce malum olan diğer maddeler, her gün müşahede ettiğimiz mevzulardır, bunlar üzerinde Başvekil samimiyetle harekete geçti".

Ethem Menderes'in bu ifadeleri üzerine Mahkeme Başkanı mektuptaki ikinci ve üçüncü maddeyi okuyarak hiçbirinin döneminin iktidarı tarafından ele alınmadığını hatırlatarak ardından da Cemal Gürsel imzalı değiştirilen mektubunu okuttu³⁸.

Mektuptan Başvekil dışında hiç kimseye söz etmediğini ifadesine ekleyen Ethem Menderes, mektubu o günlerde açıklamanın zararlı olacağına inandığından dolayı arz etmekte geciktiğini de belirtir.

Salim Başol ise buna karşılık; "Yazık, bunu yazan o vakit 3 silahlı kuvvetlerden birinin başı... tek başına yazılacak bir şeyde değil, çünkü gayet mühim ve tehlikeli, ayak üzeri Başvekile söylemeniz ve onun da yapacak bir şey yok demesi ne kadar gaflet..." dedikten sonra Adnan Menderes'e dönmüş ve mektup hakkında ne muamele yaptığını sormuştur.

Adnan Menderes ise "Bu mektubu şimdi dinliyorum beyefendi" cevabını verir. Devamında Ethem Menderes'in konuyu kendisine "Gürsel Paşa'dan bir mektup aldığını ve Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesi teklif olunuyor" şeklinde hülasa ettiğini ilave eder. "O sırada Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesini ortaya koymak nasıl olur? Bir şey yapmadım. Düşündüm kaldım, bu metni aynen görmüş olsaydım..." Ayrıca Adnan Menderes dalgın zamanına geldiğini, yalnız birinci madde üzerinde durduğunu ve müteakip maddelerinin üzerinde durduğunu hatırlamadığını, şimdi okunduğu zaman öğrendiğini ekler.

38 Aynı günlerde Cemal Gürsel yaptığı açıklamada mektubun aslının Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nın elinde olduğunu hatta birtakım arkadaşlarının mektubun aslını Yüksek Adalet Divanı'ndan almasını söylediklerini kendisinin buna karşı çıktığı belirtir. Cumhuriyet, 9 Mart 1961.

Mahkeme Başkanı'nın "Cumhurbaşkanı'na duyurmasanız bile arkadaşlarınızla bunu müzakere etmeniz hayati mesele olarak kendini gösteriyor" şeklinde itiraz üzerine Adnan Menderes; "Hayati bir mesele olduğunu şimdi metin okunduğu zaman anlıyorum. Bunu görmüş değilim" demiştir. Mahkeme Başkanı'nun ısrarlı bir şekilde üç silahlı kuvvetlerden birinin başında bulunan zat yazıyor, bu ehemmiyetlidir, bakalım demek icap ettiğini söyleyince; Adnan Menderes, öteden beri Gürsel Paşa'nın Bayar'a karşı hislerinin malum olduğunu, bu durumunda bununla ilgili olduğunu zannettiğini ifade eder.

Sonuç olarak Adnan Menderes kendisine ayaküstü aktarıldığını, mektubu okumadığını belirtir. Ayrıca diğer arkadaşlarının da mektuptan haberdar olmadıklarını ilave eder. Eğer ehemmiyetine vakıf olması halinde Cemal Gürsel ile derhal temasa geçeceğini de söyler.

Mahkeme Başkanı Başol ise bütün bu ifadelerden sonra mektubu, Ethem Menderes'in resmen hükümete takdim etmemesi, Başvekilin bunu hükümete bildirmemesini fahiş bir hata olarak gördüğünü kayıtlara geçirir³⁹.

Bir süre sonra söz konusu mektup, Cemal Gürsel'in izin meselesi ve yayınladığı tamim tartışmalarında tekrar mahkeme gündemine gelir. Bu sefer bizzat Adnan Menderes konuya değinir. Vakayı olduğu gibi arz etme ihtiyacı duyduğunu söyleyerek "mektup 15 ise kendisinin ancak 15'te birinden" haberdar olduğunu tekrar hatırlatır. Adnan Menderes sadece mektubun içeriğinden değil aynı zamanda mektupta vurgulanan Cemal Gürsel ile Ethem Menderes arasında bir gece önce gerçekleşen görüşmeden de haberinin olmadığını ifade eder: "Maalesef ve ne kadar yazık ki, bütün bu görüşmeler, konuşmalar hakkında ve mektubun muhtevası veya bizzat mektubun kendisi hakkında zamanında malumat edinmemişiz"⁴⁰.

Mektup, Mahkeme Başkanı tarafından yargılanan diğer Demokrat Partililere de sorulmuştur. Sanıklarından Hadi Hüsmen, mektubu ilk kez Harbiye'de radyodan dinlediğini ve haberinin olmadığını belirttikten sonra "Merak ettim; hadiseleri, yalnız hadiseleri değil o hadisenin hissiyatını not defterine kaydettiğini öğrendiğim sayın Etem Menderes acaba bu mektup hakkında notunda neler yazıyor?" diye sormuştur⁴¹.

39 Yassıada Zabıtları-III, İstanbul 1, ss. 326-329. (4. Oturum, 2. Celse, 14.02.1961).

40 Yassıada Zabıtları-III, İstanbul 1, ss. 396-397. (5. Oturum, 2. Celse, 17.02.1961).

41 Ethem Menderes'e ait hatıra defteri için bkz. BCA. 10.9.0.0.10.30.3. Ethem Menderes'in evinde ele geçirilen günlük olarak tuttuğu notları "hatıra defteri" diye anılmış ve Yassıada duruşmalarında Demokrat Partililer aleyhine kullanılan en önemli vesikalardan olmuştur. Ethem Menderes'in Demokrat Parti iktidarıyla ilgili birçok ayrıntıyı, başta Bayar olmak üzere Demokrat Parti'nin önde gelen isimleriyle alakalı hissi sayılabilecek görüş ve suçlamaları sayfalarına taşıması ve bütün bunların mahkeme heyetinin eline geçmesi bir yandan Ethem Menderes'i partili arkadaşları karşısında zor duruma düşürecek diğer yandan ise siyasi sırların ortaya dökülmesine neden olacaktı. Nitekim mahkeme heyeti genellikle birçok meselede hatıra defterindeki notlara dayanarak suçlamalarda bulunmuş ve sanıklar arasında itilaf yaratma yoluna başvurmuştur. Ethem Menderes'in bazı çevrelerce ihanetle suçlanmasına neden olan notları mahkeme süreci devam ederken "Ethem Menderes'in

Hüsmen'in aktardığına göre; mektup radyodan okunduğunda ve bunu ilk kez duyan Harbiye'deki tutuklu Demokrat Partili vekiller arasında büyük reaksiyona neden olmuştur ki Ethem Menderes salondan dışarıya çıkmak zorunda kalmıştır. Hatta bazı vekillerin Ethem Menderes yönelik fiili müdahalesini odadaki Yarbay engellemiştir. Hüsmen; Ethem Menderes'in böyle bir mektubu vermemekle, Adnan Menderes'in de böyle bir mektubu okumamış olmakla tarih huzurunda büyük vebal altında kaldığını ileri sürmüştür. Başka bir deyişle ilgili kişiler, ordu namına yapılan bu ihtarın hükmünü icra etmekten Demokrat Partilileri alıkoydukları için de tarih önünde büyük bir vebal taşımaktadırlar.

Adnan Menderes bu sözler üzerine mektup meselesinde, Cumhurbaşkanı'nın istifası talebinden bahsetmesi ötesinde hiçbir malumatının olmadığını bir kez daha tekrarlar. Mahkeme Başkanı'nın "hata" demesi üzerine ise şunları ilave eder: "*Hakkınız var Beyefendi. Bu mektubu bu heyetiyle, bu üslubu ile, yazan şahsiyetin Cemal Gürsel Paşa ve Kara Kuvvetleri Kumandanı olması itibarıyla ele aldıktan sonra Heyeti Vekileye götürmemenin, Reisicumhura götürmemenin imkân ve ihtimali mevzubahis değildir*"⁴².

Bütün bu konuşmalar üzerine Celal Bayar ise, kendisinin bu mektuptan haberinin olmadığını belirterek Ethem Menderes'e döner ve bu konuda kendisine herhangi bir imada bulunup bulunmadığını sorar. Ethem Menderes ise cevap olarak mektup konusunda dönemin Cumhurbaşkanı'na en küçük bir imada dahi bulunmadığını vurgular.

Bu arada Mahkeme Başkanı'nın tekrar Adnan Menderes'i işaret etmesi üzerine eski Başvekil mektubun hüviyetini ve ehemmiyeti bilmediğini, mektupta sadece Cumhurbaşkanı'nın istifasının mevzubahis olduğu intibai ile hareket ettiğini belirtir. Başvekil, Ethem Menderes'i işaret ederek, "*Arkadaşıma kusur atfetmek istemem fakat ehemmiyetli bir mektubu haiz olduğu ehemmiyetle takdim etmesi, haiz olduğu ehemmiyetle anlatması lazımdı*" demiştir.

Öte yandan Adnan Menderes'in avukatı olan Burhan Apaydın, mektubun aslı açıklanırsa bunun savunmaya çok yardım edeceğini düşünerek konuyu mahkemeye getirmeye karar verdikten sonra Adnan Menderes'ten habersiz bir dilekçe yazarak 18 Nisan 1961 tarihli 35. oturumda; Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanı iken yazdığı mektubun okunarak sanıkların yeniden sorguya çekilmesine dair dilekçesini mahkemeye sunar. Ancak mahkeme ise Burhan Apaydın'ın talebini son derece manasız, yersiz ve lüzumsuz bulur⁴³.

Hatıra Defteri Yassıada Duruşmalarının En Dikkate Değer Vesikası" başlığıyla Yeni İstanbul gazetesinde de yer almıştır. *Yeni İstanbul*, 26 Temmuz 1961.

42 *Yassıada Zabıtları-III, İstanbul 1*, s. 422. (5. Oturum, 4. Celse, 17.02.1961). Ancak bu açıklamaya karşılık Yassıada Komutanı Tarık Güryay, Adnan Menderes'in kendisine; "*Etem'le o mektubu, Bayar'dan niçin sakladık bilir misiniz? Bayar, Gürsel'le anlaşır bir olarak, kendisi aleyhinde bir komplö hazırladığımızdan şüphelenecek diye... Öyle ya! cumhurbaşkanı varken, Gürsel, kendisine muhatap olarak neden, başbakanın en yakın dostu Etem Menderes'i seçmişti?*" dediğini iddia etmektedir. Albay Tarık Güryay, *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem Yay., İstanbul, 1971, s. 96.

43 *Yassıada Tutanakları-III, İstanbul 4*, s. 2603. (35. Oturum, 1. Celse, 18 Nisan 1961).

İlginç bir biçimde, mektubun okunması konusunda Adnan Menderes avukatının talebine karşılık 24 Nisan 1961 tarihli 36. oturumda söz alarak Burhan Apaydın'ın talebine karşı çıkar: “Bendeniz herhangi bir sebeple Devlet Reisimizin bu mektubunun okunmasını değil, isminin dahi bu davalara karıştırılmaması kanaatindeyim. Bu itibarıyla pek muhterem Başsavcı beyefendinin isteklerinde de uymak suretiyle sayın avukatımın bu dilekçesini iadesini istemesini rica edeceğim” sözleriyle de dilekçenin geri alınmasını sağlamıştır⁴⁴. Birkaç gün sonra ise Avukat Burhan Apaydın tutuklanır ve böylece Gürsel'in mektubunun okunması talebi bir daha mahkemenin gündemine gelmez.

Mektup meselesi mahkeme sırasında Celal Bayar ile Ethem Menderes arasında da suçlama mevzuu olur⁴⁵. Bayar, Ethem Menderes'e yönelik olarak “4 Mayıs tarihinde Cemal Gürsel'den aldığı mektubu nasıl bir aşk mektubu gibi saklamışsa...” şeklinde tepki göstermiştir⁴⁶. Bayar'ın bu sözlerine karşılık Ethem Menderes, mektubu saklamakla tarihi bir vazifeyi yerine getirdiğini böylece çıkması muhtemel birçok hadiseyi önlediğini ileri sürer:

“Muhterem başkanım; yüksek divanın huzurunun şahsileşen karşılıklı konuşmalara müsait olmadığını takdir ediyorum... Sayın Gürsel tarafından şahsıma tevcih edilerek yazılmış olan mektubu kimseye haber vermeden bir aşk mektubu gibi cebimde sakladığımı söyledi... Mektup yazılmasında saik olan ahval ve şartları kayda lüzum görmüyorum. Yalnız mektup alındığı zamanki siyâsî ahval ve şartlar içinde o günlerde ilgilileri haberdar etmemek hususunda takdirimi kullanmak sureti ile tarihî vazifemi ifa eyledim ve böylece doğması muhtemel vahim hadiseleri önlemiş olmanın verdiği vicdan huzuru içinde bulunmaktayım”⁴⁷.

Bu tartışmalar üzerine Ethem Menderes, Avukatı Ferruh Ağan aracılığıyla Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na bir açıklama gönderir. Dilekçede yer alan ifadelere göre Cemal Gürsel; Ethem Menderes'e mektubunun içeriğini kendilerinden başka bir de yeminli bir daktilonun bildiğini ve “alاکalı bir mercie açıklanması gerektiğini ve bu tarzı hareketin maslahata ve devlet menfaatlerine uygun düşeceğine işaret” buyurmuştur. Dolayısıyla Ethem Menderes'te “bir devlet sırrı” karşısında bulunduğunu düşünerek, sadece alاکalı sıfatıyla Başbakan Adnan Menderes'i haberdar etmiştir. Ethem Menderes'e göre mektubu saklaması şahsi bir tasarruf olmayıp devlet sırrını muhafaza etmekle ilgilidir. Mektubun sır olarak kalması, olası birçok kanlı hadiseyi de önlemiştir:

“Zamanın reisi cumhurunu muhafaza memur kuvvetler kumandanının dahil bulunduğu anlaşılan ihtilal kuvvetlerinin böyle bir açıklama karşısında hükümetçe alınacak şiddet tedbirlerine karşı göstereceği reaksiyon nazarı bu kanaat ve takdirdeki

44 Yassıada Tutanakları-III, İstanbul 4, s. 2622. (36. Oturum, 1. Celse, 24 Nisan 1961).

45 İsmet Bozdağ'a göre; Celal Bayar, Ethem Menderes'in kabinde yer almasını istememektedir. Buna karşılık Ethem Menderes, Cemal Gürsel'i etkileyip, Bayar ile ilgili olan kısmı yönlendirmiştir. İsmet Bozdağ, *Menderes Menderes*, Emre Yay., İstanbul, 1997, ss. 202-206.

46 Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 4, s. 2905. (36. Oturum, 1. Celse, 21.07.1961).

47 Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 4, s. 2966. (39. Oturum, 2. Celse, 26.07. 1961).

isabetten asla şüphede edilemez. Zamanla ve ancak şimdi anlaşılıyor ki o tarihte sırra ihanet suretiyle yapılacak bir açıklama memleketi bir kardeş boğuşmasına götürecektir, ihtilalle başka bir mahiyet verecek, belki kanlı hadiselerle yol açacak ve her halde memleket aleyhine zararlı olacaktır”⁴⁸.

4. “Mektup Meselesi”nde Dilaver Argun ve Cemal Gürsel’in Açıklamaları

Görüldüğü gibi mektup meselesinde birçok soru işareti mevcuttur. Mektup Ethem Menderes’e yazılmasına rağmen mektubun asıl adresi Başvekil Adnan Menderes midir? Mektubun Başvekil’e sunulması konusunda Cemal Gürsel ile Ethem Menderes arasında fikir teatisi mi olmuştur? Ethem Menderes mektubun içeriğiyle ilgili Başvekil’e hangi koşullarda ne kadar bilgi vermiş, Adnan Menderes mektubun tamamını okumuş mu yoksa Ethem Menderes’in anlattıklarıyla mı yetinmiştir? Mektuptan başta Celal Bayar olmak üzere diğer Demokrat Parti ileri gelenleri niçin haberdar edilmemiş, ikili kendi aralarında mektubun sır olarak kalması konusunda bir anlaşmaya mı varmıştır?

Bütün bu sorulara belki de en önemli görülebilecek soruya yani Ethem Menderes’in mektuptan Başvekil’i nasıl haberdar ettiği anla ilgili olanlara cevap verebilecek bir tanık yıllar sonra 30 Ağustos 1970 tarihinde ortaya çıkmıştır. Devrin Ankara Valisi Dilaver Argun, Adnan Menderes’in yanında bulunurken Ethem Menderes’in gelip, Başvekil’e bir mektup uzattığını görür. Adnan Menderes bu mektubu “dikkatle gözden geçirdikten” sonra Dilaver Argun’a uzatır. Argun; Menderes’in bunu yanlışlıkla yaptığını, çünkü kendisinin görmesini icap ettiren bir mektup olmadığını düşünmektedir. Dilaver Argun’un hemen dikkatini çeken ise mektuptaki imza olmuştur. Mektup; 3 Mayıs 1960 tarihini ve Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Cemal Gürsel imzasını taşımaktadır.

Nitekim Ethem Menderes hemen mektubu geri almak istemiştir. İddiasına göre Dilaver Argun bu kısa süre içinde mektubu okumuş ve hafızasına kaydetmiştir. Mektup Ethem Menderes’e hitaben yazılmıştır. Argun’a göre Yassıada’da okunan mektupla kendi gördüğü mektubun hiç ilgisi yoktur: *“Mektubun birinci maddesinde aynen ‘her türlü fenalıkların kendisinden geldiği’ anlaşılan Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı’ndan çekilmeli, Adnan Menderes Cumhurbaşkanı olmalıdır’ ikinci maddesinde ‘Ankara ve İstanbul valileriyle Örfi İdare Kumandanı hemen değiştirilmeli ve Tahkikat Encümeni değiştirilmelidir’ tavsiyesi vardı”*.

Argun’a göre; aslında bu mektup dikkate alınsaydı, iktidar liderlerinin tutumunu değiştirmeye vesile teşkil edebilirdi. Daha da önemlisi mektup hedef aldığı Cumhurbaşkanı’na gösterilseydi, Bayar’ın tutumu komutan ve gençlik aleyhinde olarak daha şiddetli bir istikamet alabilir veya Bayar’ı başka türlü düşüncelere sevk edebilirdi.

48 BCA, 10.9.0.0.33.100.1.

Dilaver Argun'a göre; Başvekil'in, Ethem Menderes ile birlikte mektubu Bayar'a götürmeleri hem mektubun mahiyeti hem de kader birliği yapmış olmalarının niteliği bakımından şarttı. Bu bakımdan da mektubun devlet başkanına haber verilip gösterilmemesi kısmını meçhul ve karanlık bulur. Argun'un üzerinde durduğu bir diğer nokta ise son derece dikkat çekicidir. Bu mektup Adnan Menderes'i yanıltmış ve ordunun kendi yanında durduğu izlenimini yaratmıştır⁴⁹.

Mektup meselesinin öznesi konumunda bulunan Cemal Gürsel ise konuyla ilgili neredeyse tek ayrıntılı açıklamasını, mektubun Yassıada Mahkemesi'nin gündemine geldiği dönemde yapar. 9 Mart 1961 tarihli gazeteler Kim Dergisi'nde yer alan haberi ilk sayfalarına taşır. "Gürsel DP'ye Girmesi İçin Kendisine Para Teklif Edildiğini Açıkladı" başlığıyla verilen haberlerde Cemal Gürsel; izne ayrılıp İzmir'e geldiğinde bizzat dönemin Başbakan Yardımcısı Medeni Berk tarafından kendisine DP'ye girmesi yönünde teklif yapıldığını ileri sürer. İzmir Valisi'nin evinde yapılan bu teklife Gürsel kendi ifadesiyle oldukça ters bir cevap vermiştir. Hatta Medeni Berk, Gürsel'e "gayet yüzsüz" bir şekilde İzmir'de yaptırdığı evin borçlarının DP tarafından ödenebileceğini de söylemiştir.

Bunun ötesinde Cemal Gürsel, Ethem Menderes ile aralarının pekiyi olduğunu, Ethem Menderes'in hemen hemen her akşam kendisine uğradığını ve uzun uzun konuştuklarını da ekler. Nihayet asıl mevzuya gelinir ve Cemal Gürsel mektupla ilgili açıklamalarda bulunur:

"Benim 27 Mayıs'tan önce Ethem Menderes'e yazdığım mektubun yayınlanan şekliyle aslı arasında ufak tefek bazı değişiklikler vardır. Bu mektup şimdi Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nın elindedir. Birtakım arkadaşlarım bana bu mektubun aslını Yüksek Adalet Divanı'ndan almamı söylediler. Ben hayır dedim. Mektubun aslında Celal Bey'e şiddetle çatıldığı halde, Adnan Menderes'e avans verilmiştir. Ben bu mektubun aslının ilerde bana sorulmasını istediğim için geri almadım. Bana, Adnan Menderes'e niçin avans verdiğim sorulmalıdır. Bunun cevabını ben size şimdiden vereyim. O günlerde bir çıkmazın içine girmiştik. Nereye gittiğimiz malum değildi. Başların ikisi de memleketi bir uçuruma doğru götürüyorlardı. Şayet ben mektubunda ikisine de aynı şiddetle çatsaydım, hiçbir netice alamazdım. Zaten beni sevmeyen adamları daha çok çileden çıkarırdım, faydası da olmazdı. Halbuki tarafları ikiye ayırmakta fayda görüyordum. Adnan Bey mahkemede mektubu okumadım diyor, ben okuduğuna eminim. Ama gereğini yapacak vakit bulamamıştır⁵⁰.

Böylece kamuoyu; Cemal Gürsel tarafından, 27 Mayıs darbesine giden süreçte "stratejik bir zekânın" ürünü olarak sunulan mektubun değiştirildiğini ilk kez bizzat Gürsel'in ağzından öğrenir. Mektubun orijinal hali ile kamuoyuna açıklanan hali arasında "ufak tefek" bazı değişiklikler olmuştur.

49 "27 Mayıs Öncesi Devrik Ankara Valisi Dilaver Argun'un Notları", *Milliyet*, 30 Ağustos 1970.

50 *Cumhuriyet*, 9 Mart 1961.

Büyük olasılıkla Gürsel, Yassıada'da mektubun değiştirildiğine dair birtakım suçlamalara karşı ön alma çabası içindedir. Ethem Menderes ile aralarının çok iyi olduğunu ve hemen hemen her akşam Ethem Menderes'in kendisini ziyaret ettiğini de vurgulaması son derece anlamlıdır. Gürsel, mektubun değiştirildiği söylese de neyin değiştirildiği hakkında bilgi vermemiştir. Yani Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanı olması gerektiği yönündeki önerisinden hiçbir şekilde söz etmemiştir. Gürsel, asıl olarak değiştirilen metinden hareketle mektubun niçin sadece Bayar'a karşı ifadeler içerip Menderes'e karşı herhangi bir tepki içermediği noktasını açıklama zarureti hissetmiştir. Cemal Gürsel'in mektubun içeriğiyle ilgili sınırları çizmesinin özellikle Ethem Menderes ve Adnan Menderes'in mahkeme karşısındaki tavırlarında ne kadar etkili olduğu konusu üzerinde düşünmeye değer niteliktedir. Adnan Menderes'in mektubun okunarak sanıkların yeniden sorguya çekilmesine dair avukatının dilekçesini "*Bendeniz herhangi bir sebeple Devlet Reisimizin bu mektubunun okunmasını değil, isminin dahi bu davalara karıştırılmaması kanaatindeyim*" diyerek geri çekmesi anlamlıdır. Bu bağlamda Alpaslan Türkeş, Menderes'in mektup konusunda mahkeme karşısındaki suskunluğunu, centilmenliğine, ihtilal yönetimi ile zıtlaşmadan iyi geçinmek istemesine bağlamaktadır⁵¹.

Sonuç

Adnan Menderes'in avukatı olan Burhan Apaydın Yassıada davası sırasında tutuklanmasını mektubun yeniden okunmasını istemesine bağlar ve tutuklandığı için mektubun aslının mahkemede okunmadığını ileri sürer. Mahkeme sürecinde çok önemli bir delil ele geçirdiğini belirten Apaydın, mektubunun orijinalinde Cemal Gürsel'in Adnan Menderes' övgüler yağdırdığına ulaştığını söyler. Apaydın'a göre, eğer mektubun aslı mahkemede okunmuş olsaydı Menderes idam edilmemiş olacaktı⁵². Mektup olayındaki rolünü yıllar sonra açıklayan Alpaslan Türkeş de aynı fikirdedir. Türkeş'e göre; Yassıada duruşmalarında sanıklar tarafından eğer mektubun orijinal hali açıklanmış olsaydı, mahkeme üzerinde "bomba tesiri" yapardı. Bu açıklamadan sonra Yassıada davalarından idam kararı çıkmazdı. Dolayısıyla mektup üzerinde yapılan tahribat tarihin seyrini değiştirmiştir.

51 Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 100.

52 *Milliyet*, 29 Ocak 1989.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

II. Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

Yassıada Zabıtları

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Yeni İstanbul

IV. Kitaplar

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1993.

_____, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1985.

BİRAND, Mehmet Ali- Dündar, Can- Çaplı, Bülent, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yay., İstanbul, 1991.

BOZDAĞ, İsmet, *Menderes Menderes*, Emre Yay., İstanbul, 1997.

GÜRYAY, Tarık, *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem Yay., İstanbul, 1971.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1991.

TURGUT, Hulusi, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Yay., İstanbul, 1995.

V. Makaleler

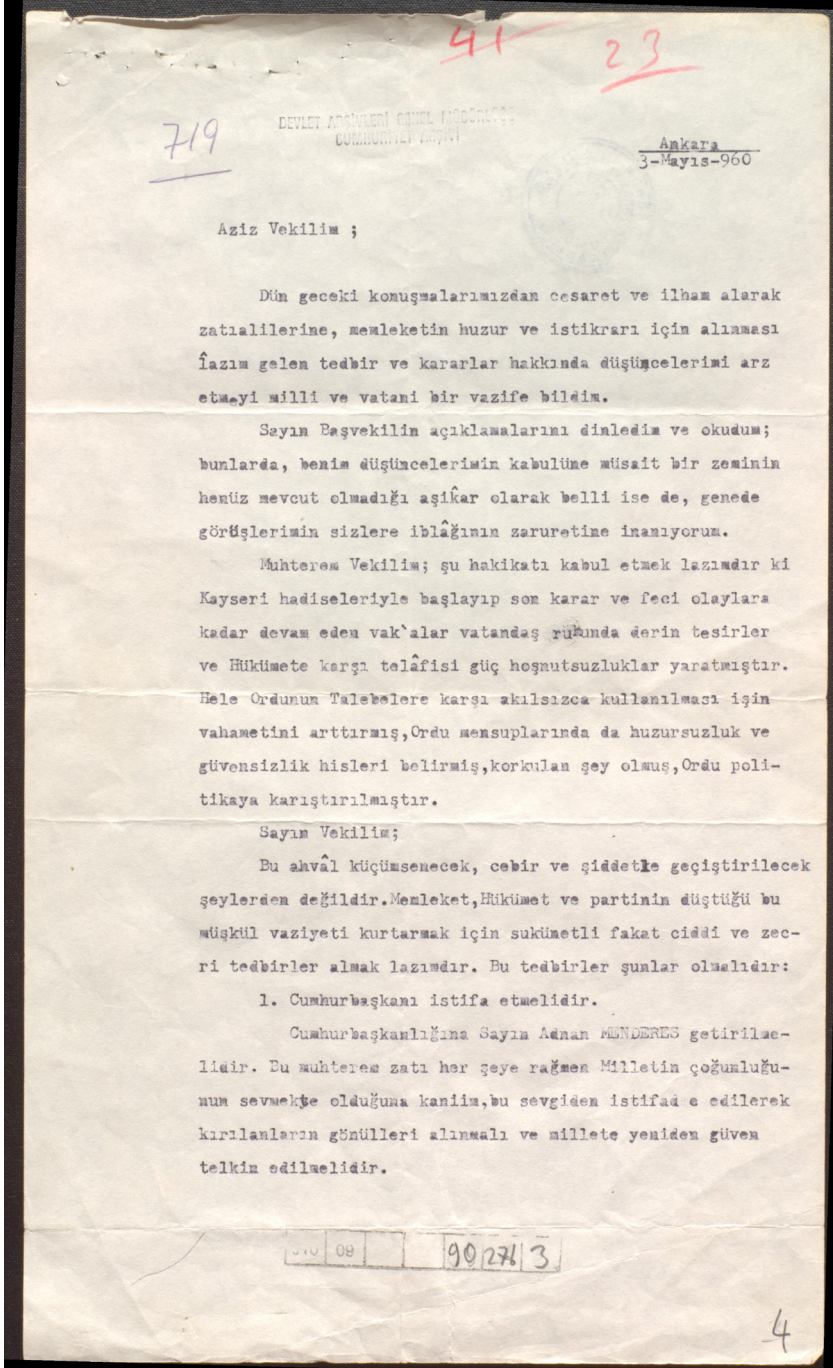
- ALKAN, Mehmet Ö., “27 Mayıs Darbesi ve Siyasi Şehitlik Mertebesinin İcadı”, *Osmanlı’dan Günümüze Darbeler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2016.
- VAREL, Anıl, “Darbe’nin Yarattığı Lider: Cemal Gürsel”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2017.

VI. İnternet Kaynakları

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10549.pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

EKLER

EK I: Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e sunduğu mektubun orijinali^{53*}

(2)

DEVLET ADLİ YERLERİ
CUMHURİYET BİNASI

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suhalleri bütün mealekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst, mekul zorcu değil adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3. İstanbul, Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden Kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Örfi İdare Kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin Ocak, Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece Vilayet merkezlerinde müessesiler bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri azami senede iki defa Vilayet merkezlerinde ve mahdud partililerle yapılmalıdır.

8. Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalıdır ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün Antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş Hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ordunun mes'eleleri süratle hal edilmelidir.

13. Din istismarcılığından vszgeçilmelidir.

14. Suistimaller oluyormu bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumî bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Mistsesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklüğü ile Memleket gezilerinde ^{serpi} suyuuk vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulu kaldırılmalıdır.

Çok Muhterem Vekilim;

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriye değildir.

010	09	90	276	3
-----	----	----	-----	---

5

(3)

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Memleketin durumunun bu teâbirlerin alınmasına zaruri kıldığına inandığım için arz ediyorum. Sizlerin Vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır, fakat bu da asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemele idareleride yapar, yapıyor ve yapmıştır.

Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama sevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş irâkinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yöle olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kitalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla teâip etmesi feci bir şeydir.

6 hengâmede kız talebeleri yürekler parçalayan çığlıklarının analar, Babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kaniim. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? istikbali hissiz, duygusuz müstemele ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlarımızı bırakmak istiyoruz.

Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkâredir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta parti^{riiz}imizin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Derin ve sonsuz hürmetlerimi sunarım.

Kara Kuvvetleri Kumandanı

Orgeneral

Cemal GÜRSEL

010 09 30 2763

6

Sayfa: 1708

(Resmî Gazete)

12 TEMMUZ 1960

O GÜNLERİN FEVKALADELİKLERİ DOLAYISIYLA RESMÎ GAZETE'YE G İ R M İ Y E N Y A Y I N L A R

Üniversite olaylarını müttahırap Kara Kuvvetleri K. Org. Cemal Gürsel'in sabık Millî Müdafaa Vekiline yazdığı mektup

*Aziz Vekilim,

Dün geçki konuşmalarınız işğî altında zatinalize memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerinizi arzitemeyi m'ili ve vâtanî bir vazife bilirim.

Sayın Başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne mûsâat bir zemin henüz mevcut olmadığı aşkâr olarak belli ise de genede düşüncelerimin sizlere ıblâğının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim, şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki, Kıyosrî hükümleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar, vatanımda ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telâfisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, ordunun talebelerine karşı akolsüzce kul lanılması, işin vahametini artırmış, ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karşı tırlılmıştır.

Sayın Vekilim, bu ahvalı kutlunsenecek, cebir ve şiddetle geçtırılmecek şeylerden değıldir. Memleket, hükümet ve partinizin düşüğü bu müş- küll vaziyeti kurtarmak için sükûnetli, fakat ciddi ve zecri tedbirler a'mak lâzımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır :

- 1) Cumburbasıkam isufa etmelidir. Çünkü, bütün fenalıkların bu zatınan geçdiği hakkında menulekte umumî bir kanasat vardır.
- 2) Kabinede iyi kabul edilmiyen ve sulhalleri bütün memlekette yayılmış bulunan zeval çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürdüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.
- 3) İstazbul, Ankara, Valileri ve Emniyet Müdürleri süratle değıştirilmelidir.
- 4) Ankara, Ordi İdarre Kumandanı derhal değıştirilmelidir.
- 5) Son çıkarılan ve Tabaklar komisyonları ihdas eden kanun kaldırmalıdır.
- 6) Mevkuf gazeteciler bir Af Kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.
- 7) Son dâdiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim muesseseleri yeniden faalliyete geçtırilmelidir.
- 8) Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.
- 9) Vatanımdan hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.
- 10) Ordunun meseleleri süratle hal'edilmelidir.
- 11) Din istismarından vazgeçilmelidir.
- 12) Sulhismaller oluyor mu, bilmiyorum. Fakat, olduğı hakkında umumî bir kanasat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatıszığına sebep olmaktadır. Bu gibi köklüklerin şiddete bertaraf edilmesi lâzır.
- 13) Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde sun'î büyük vatanımda toplulukları ile karşılanma- ları usulî terkedilmelidir.

Muhterem Vekilim, bu yazıkların asla bir parti ve politika mülki'haza ve tesiriyle yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zarurî kıldığını inanıyorum için arz edimdir. Sizlerin vatanımda birip ediyorum. İyi düşününüz, iyi hareketler yapınız. Memlekette çok şeyler yapılmaz muhakkaktır. "akal, bu asa kati değıldir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapıyor. Asıl mihlin olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin gelişirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökçürülmesi ve vatanımda idraki- nin yüksek ve necip hisleriyle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masunane tezahürata karşı kitalar sevkedilmesi ve on-ların desteğı ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, dünyada görülmemiş çok feci bir şeydir. O hengâmede kız ta'ebelerin yürükler parçalayan eğikla- rının, analar, babalar ve halk ruhunda onılmaz yaralar açacağı; ve aç'ın anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük bir bata ve hâzin bir gadet olduğuna kaanım. Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden menmun olmanız lâzım gelmez mi? İstikbalî hissez, duyğusuz, müstemleke ruhlu yazınız maddecî bed'hat insanlara mı bırakmak istiyorsuz ?

Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mihlin ve hatla çok çıkerekanedir. Fakat, memleket için, milletin selâmeti için, hükümet ve hatta partinizin kurtuluşu için dikkate alınması lâzımdır ve hatla çok lâzımdır. Saygılarımla.

Kara Kuvvetleri Kumandanı
Orgeneral
CEMAL GÜRSEL